

МИЛАН НЕДИЋ И ЊЕГОВА УЛОГА У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ У СВЕТЛУ СРПСКЕ ИСТОРИОГРАФИЈЕ И НОВИХ ИСТОРИЈСКИХ ИЗВОРА

Сажетак: Председник српске колаборационистичке владе у Другом светском рату Милан Недић једна је од најконтроверзнијих личности новије српске историје. Његова улога у Другом светском рату предмет је идеолошког посматрања и политичких инструментализација већ дуже од пола века. Старија југословенска историографија најчешће га је означавала као фашисту и квислинга, док је емигрантска грана те историографије често преко сваке мере истицала Недићеве заслуге у очувању српских живота, и представљала га као националног мученика и жртву идеолошког (комунистичког) прогона. Нови историјски извори, превасходно из фонда Безбедносно-информативне агенције у Архиву Србије, као и нова, идеолошки неоптерећена истраживања, пружају једну сложенију и знатно нијансиранију представу улоге Милана Недића и његове владе у Другом светском рату. Овај рад сумарно ће се осврнути управо на те изворе и истраживања.

Кључне речи: Милан Недић, Други светски рат, колаборација, историографија, фонд БИА

1. Перцепција колаборације у старијој југословенској историографији

Колаборација представља појаву која прати историју ратовања до дубоко у прошлост, а од краја 19. века постаје и предмет међународног и ратног права. Прекретницу у перцепцији сарадње са окупатором представља Други светски рат који је због свог тоталног карактера и начина на који је нацистичка Немачка потчињавала домаће владе у окупираним и савезничким земљама, превасходно утицала да појам „колаборација“ изгуби своје основно лексикографско значење и добије одијум нечасног и издајничког помагања фашистичком окупатору. Иако се колаборација у Другом светском рату изучава већ готово седам деценија историјска наука још увек није изнедрила једну општеприхваћену дефиницију овог појма, нити је успостављена нека широко прихваћена градација недозвољене сарадње са

окупатором.¹ У старијој југословенској историографији дефинисање и проучавање колаборације одвијало се под идеолошким надзором и било је део политичких инструментализација догађаја из Другог светског рата. Као колаборационисти бивали су означени практично сви противници партизанског покрета на простору Југославије, а међу њима се није правила никаква градација. Тако је стављан знак једнакости између Павелића, Недића, Љотића, Рупника и Михаиловића, као и између свих људи који су под њима служили током рата.² Како је рат био кључан фактор у избијању револуције и стварању услова за промену друштвеног поретка, сам политички врх нове власти на челу са Јосипом Брозом Титом прописао је „званично“ историјско тумачење Другог светског рата на простору Југославије.³ Генерације југословенских историчара следиле су ову директиву деценијама, па се о многим спорним стварима везаним за ратну прошлост и улогу партизанског и четничког покрета, као и српских колаборациониста, почело писати тек након Титове смрти. Циљ изузетно великог ангажовања дела социјалистичке историографије није био утврђивање научне и историјске истине, већ приказивање личности, догађаја и процеса из ратне (а делом и из предратне) историје Југославије према идеолошким мерилима КПЈ и у корист владајуће политичке гарнитуре. Истраживања ове врсте била су снажно материјално и логистички подржавана од државе, партије, војске и безбедносних служби, тиражи су били велики, у штампи, на радију и телевизији оваквим садржајима била је посвећивана значајна пажња.⁴ Научна историографија преузела је примат над идеолошким тумачењима тек са објављивањем монументалне синтезе проф. др Бранка Петрановића *Србија у Другом светском рату 1939–1945*. (Београд, 1992), иако су одређене политичке инструментализације и тенденциозна тумачења опстала и до данас.

2. Колаборација у делима тзв. „Емигрантске“ (заграничне) гране југословенске историографије

Насупрот преовлађујућим ставовима о српским колаборационистима у социјалистичкој историографији стајала је њихова некритичка апологија у делима емигрантских аутора.⁵ Историографски списи емигрантских историчара

¹ Неколико вредних покушаја дефинисања и градације колаборације у Другом светском рату објављено је у: Davies, Peter. 2004. *Dangerous Liaisons: Collaboration and World War Two*, Routledge: 1st edition; Aleksić, Dragan. 2010. *Izdajnici ili rodoljubi. Istorija 20. veka*, br. 2/2010, str. 163–174; Милићевић, Наташа. 2013. Опасне везе у Европи под нацистичком окупацијом или разматрања о колаборацији у Другом светском рату. *Токови историје*. бр. 1/2013, стр. 309–321.

² Види нпр: Borković, Milan. 1985. *Milan Nedić*. Zagreb: Centar za informacije i publicitet, str. 7.

³ Broz, Josip Tito. 1949. *Politički izveštaj CK KPJ. V. kongres Komunističke partije Jugoslavije 21–28. jula 1948: stenografske bilješke*. Beograd: Kultura, 9–112.

⁴ Илустративан пример представља едиција „Трагом издаје и злочина“, као и дуг низ пригодних публикација које је Субнор приређивао и финансирао, а бавиле су се историјом различитих партизанских одреда широм Југославије.

⁵ Поред истраживања Ђока Слијепчевића, Бошка Н. Костића, Милана Пропадовића, Илије М.

били су оптерећени другом врстом идеолошке острашћености која се најчешће испољавала кроз екстремни национализам и антикомунизам. У научном смислу загранична историографија није имала велику вредност: већи део продукције представљао је мемоаре учесника рата (најчешће је реч о припадницима покрета Збор и бившим војницима Српске државне страже и Српског добровољачког корпуса) који нису били школовани историчари, нису користили примарне историјске изворе у својим истраживањима, неопходна архивска грађа била им је готово у потпуности недоступна, и у целини, с обзиром на сопствено учешће у рату и идеолошку острашћеност, често нису ни тежили објективности. Сарадња са окупатором правдана је спасавањем српских живота („биолошке супстанце Српства“), залагањем за нормализацију стања у окупираној земљи као и борбом против комунизма, што је посебно било актуелно у хладноратовској политичкој клими 50-их и 60-их година прошлог века. Доследно је негирано постојање било какве политичке амбиције Милана Недића и његовог рођака Димитрија Љотића током рата, као што је и порицан и релативизиран тоталитарни карактер колаборационистичког режима. Насупрот истицању саможртвовања Недића за националне и државне интересе (што је заправо била пракса коју је он сам успоставио још током окупације у својим говорима)⁶ постојала је тенденција да се многи колаборационисти једнострано прикажу као жртве идеолошког прогона нових комунистичких власти, док се њихови злочини нису помињали. Уопштено посматрано, у делима емигрантских аутора изостао је било какав осећај кривице или одговорности због сарадње са окупатором и учествовања у терорисању сопственог народа, већ се целокупна активност колаборациониста, посебно од јесени 1941. године, посматра у контексту борбе против комунизма као највећег светског зла. Један део емигрантске историографске продукције посвећен је искључиво побијању тврдњи и ставова изнесених у делима социјалистичке гране југословенске историографије.⁷

Највећу вредност емигрантских дела представљају подаци о личном учешћу појединих аутора (Бошко Н. Костић, Ратко Парезјанин, Милутин Пропадовић, Ђоко Слијепчевић и други) у догађајима из периода окупације, као и

Павловића и књиге Станислава Кракова, екстензивно цитираних у наставку овог рада, међу значајније доприносе емигрантске историографије убрајају се: Карапанцић, Боривоје М. 1958. *Грађански рат у Србији 1941–1945*, Кливленд, Минхен; Карапанцић, Боривоје (уредник). 1981. *Српски добровољци 1941–1981*, Кливленд: ауторско издање; Парезјанин, Ратко. 1971. *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Минхен: Искра; Magazinović, Hrvoje. 2009. *Kroz jedno tucno stoljeće: sjećanja*. Valjevo: Друштво Hilandar; Жорж, Бранислав А. 2006. *Завод у Смедеревској Паланци: острво спаса или робијашница*, Београд: Калиграф и др.

⁶ Недић, Милан. 1991. *Ратни говори генерала Недића српском народу* (приредио Мирослав Костић). Београд: Графопублик; Недић, Милан. 1991. *Милан Ђ. Недић: живот, говори, саслушања* (приредили Анђелка Цвијић и Миленко Васовић). Београд: ауторско издање.

⁷ Нпр: Костић, Бошко Н. 2009. *Истина о Милану Недићу*. Београд: Нова Искра; Пропадовић Милутин. 2012. *Д. В. Љотић, Збор и Комунистичка партија Југославије 1935–1945: прилози за истину о ЈНП Збор*. Београд: Нова Искра. Ова издања су репринти оригиналних тиража из 1965. и 1990. године. Полемисање са социјалистичком историографијом било је једна од главних тема у емигрантском листу „Искра“ који је био под контролом следбеника Димитрија Љотића.

описи стања на територији под контролом Војног заповедника у Србији,⁸ мада су и ове информације понекад тенденциозно приказане и захтевају проверу укрштањем са архивском грађом и изворима друге провенијенције. Како су наведени аутори били високо позиционирани у колаборационистичком режиму њима су били поверавани и посебни задаци, о чијем извршењу често не постоји адекватан писани траг, тако да су и у овом случају дела емигрантске гране југословенске историографије од извесне користи истраживачима. Поједина дела заграничних аутора садрже објављена документа, интегрално или у деловима, од којих су нека похрањена у немачким архивима или представљају личну преписку емигрантских аутора са британским и америчким војним и цивилним властима у периоду непосредно након завршетка рата.⁹

3. Митови и контроверзе о Милану Недићу у старијој југословенској историографији

Значај улоге Милана Недића у новијој српској историји допринео је великом истраживачком интересовању и настајању мноштва радова посвећених њему и његовој влади. Као што је већ истакнуто, већи део ових истраживања објављен је у клими идеолошке нетрпељивости и политичких инструментализација историографије, услед чега су и настале бројне контроверзе и противуречна тумачења Недићевих дела, његове владе и улоге у српској историји. Списак свих историографских контроверзи везаних за Недића и колаборационистичку владу у Србији 1941–1944. године изузетно је дуг, те је темељно сагледавање свих појединачних случајева искључено као могућност услед ограничења која намећу обим и природа овог рада. Уместо тога, покушаћемо да на неколико илустративних примера прикажемо како су, услед идеолошких полазишта и политичких упливација, слике одређених историјских догађаја и процеса приказиване у искривљеном облику у делима старије југословенске историографије (како оне у земљи – „социјалистичке“, тако и емигрантске).

3.1. Противуречна тумачења Недићеве улоге на месту министра војске и морнарице Краљевине Југославије

Милан Недић био је војник са истакнутом каријером пре Другог светског рата, током које је вршио дужности армијског генерала, начелника Гене-

⁸ Kostić, Boško N. 1949. *Za istoriju naših dana: odlomci iz zapisa za vreme okupacije*. Lille: Jean Lausier.

⁹ Међу овим документима могу се видети изјаве и одлуке Меклејнове комисије и поједини извештаји Министарства спољних послова Велике Британије који се односе на изручење српских колаборациониста властима у Југославији или давање статуса избеглица. Види нпр. Pivac, Marko. 2002. *Koraci u noći*. Bez mesta izdavanja-autorsko izdanje; Карапанџић, Боривоје М. 2009. *Под знаком инцилона: Тито-Мак Линов споразум о ликвидацији југословенске националне емиграције: Münster Lager "Y", Немачка*. Београд: Хришћанска мисао.

ралштаба и министра војске и морнарице, у влади Драгише Цветковића.¹⁰ На месту министра затекао се у драматичним тренуцима када је Други светски рат већ беснео Европом, док је југословенско руководство на челу са кнезом Павлом чинило велике напоре не би ли Краљевина остала ван ратног вихора. Велики ударац таквој политици задао је изненадни напад Италије на Грчку крајем октобра 1940. године који је, након неуспеха Мусолинијевих армија, практично приморао нацистичку Немачку да отвори фронт и на Балкану. Након напада на Грчку било је прилично јасно да Југославија постаје стратешки окружена чланицама Осовине и њеним савезницима, а Немачка је бивала све мање вољна да Краљевини допусти да задржи неутралан статус у ратним дешавањима. У оваквим околностима Недић је, као министар војске и морнарице, поднео влади и кнезу Павлу реферат 1. новембра 1940. године, у коме се осврнуо на геополитичке и војно-стратешке околности у којима се Југославија нашла и понудио низ различитих решења. Недић је заправо захтевао од политичког руководства земље да се одреди на коју ће страну у рату Југославија стати, јер је био уверен да је постојећа неутралност неодржива услед новог развоја догађаја. Истом приликом он је и индиректно обавестио намесништво и владу да југословенска војска није у стању да се адекватно оружаном супротстави силама Тројног пакта.¹¹ Ову изречену тврдњу коју је свега неколико месеци касније поновио и генерал Петар Пешић, Недићев наследник на челу министарства војске и морнарице, користила је социјалистичка историографија да Недића прикаже као профашисту тј. проосовински расположеног, што не одговара историјској истини. У самом реферату који је касније у својој истакнутој монографији објавио Велимир Терзић, разматрају се све ратне опције. Штавише, Недић је у том тренутку исправно предвидео да ће управо Срби највише страдати уколико Краљевина Југославија уђе у рат са силама Осовине.

3.2. Историјски фалсификат Станислава Кракова: како је и због чега Милан Недић решио да ступи у колаборацију

Један од најчешће понављаних митова у историографији везаној за Други светски рат на простору Југославије који је и данас веома присутан у јавности, везан је за околности под којима је Милан Недић, у то време још увек армијски генерал војске Краљевине Југославије, постао председник колаборационистичке владе. На промену прве српске колаборационистичке управе (Савета комесара на челу са Миланом Аћимовићем) превасходно је утицао распламсали устанак у Србији, као и немогућност овог тела да га успешно угуши, а осим тога, свакако и скроман углед и ауторитет који је ова, у суштини техничка, управа имала у очима становништва. Из онога што је до сада утврђено у ис-

¹⁰ О војничкој каријери Милана Недића детаљније у: Bjelajac, Mile S. 2004. *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*, Beograd: INIS, str. 224–225.

¹¹ Terzić, Velimir. 1982. *Slom kraljevine Jugoslavije 1941: uzroci i posledice poraza*. Beograd: Narodna knjiga, str. 584–585.

траживањима, Недић је уистину одбијао да се прихвати вођења једне владе под окупацијом. Милан Аћимовић и Димитрије Љотић били су међу онима који су у више наврата разговарали са њим и покушавали да га наговоре да преузме кормило српског народа у тако деликатном тренутку. Управо посредством поменуто двојице Недић се у више наврата састајао и са високим представницима окупационог режима. Ове догађаје, у великој мери, и данас обавија вео тајне и мистификације, што је омогућило да се већ деценијама развијају најразличитије теорије завере и пласирају историјске неистине. Свакако најупечатљивији фалсификат те врсте је тврдња Станислава Кракова (иначе Недићевог блиског рођака и пропагандног функционера) да је Недић пристао да формира владу када му је на састанку војни заповедник Србије генерал Данкелман показао мапу Србије са обележеним деловима које је, наводно, требало да заузму немачки савезници, у првом реду усташка НДХ и Бугарска, као и Мађарска, док је јужна Србија требало да буде препуштена Албанцима („Арнаутима“) а Београд претворен у нацистичку твђаву која би носила име по Принцу Еугену.¹² Ову Краковљеву тврдњу која нема никакво упориште у историјским изворима, доследно су преписивали и преносили готово сви емигрантски историчари, па је тако она данас широко распрострањена и прихваћена у јавности и делу историографије. Сам Недић, међутим, у врло детаљном истражном исказу који је дао новим југословенским властима након ослобођења, ни у једном тренутку не спомиње овај догађај нити карту коју му је Данкелман тобоже показао.¹³ Посебно када се узме у обзир обимност дела исказа које се односи управо на околности Недићевог доласка на чело српске колаборационистичке владе постаје јасно да је реч о накнадно смишљеном и вешто пласираном историјском фалсификату. Сасвим је извесно да би Недић поменуо такав догађај током истраге, тим пре што би му представљао олакшавајућу околност спрема његове кривице. Посреди је, највероватније, Краковљева драмска домишљатост: његово историографско дело препуно је измишљених дијалога и патетичних призора за које је веома тешко доказиво да су се икада одиграли, али који остављају снажан емотивни утисак код неупућеног читаоца.

Сличан покушај правдања Недићеве одлуке да ступи у колаборацију са окупатором и прихвати се положаја председника колаборационистичке владе представља теза о тобожњем легитимитету који је овој влади дала „српске елита“. Аутор ове тезе је истакнути емигрантски историчар др Ђоко Слијепчевић. Он је у својој монографији *Југославија уочи и за време Другог светског рата* увео елемент изборности у процес настајања Недићеве владе, наводећи како

¹² Краков, Станислав. 2008. *Генерал Милан Недић. Књига прва: На оштрици ножа*. Београд: Никола Пашић, стр. 143–144 (реч је о репринту оригиналног издања „Искре“ из Минхена, 1963. године).

¹³ Недић је током истраге само укратко објаснио да му је др Харалд Турнер, шеф Управног штаба у Србији, указао да се влада формира како би се обезбедио мир, те да ће, ако она у томе не успе, ред бити заведен помоћу мађарских, бугарских и хрватских трупа (Војни Архив/ВА/, фонд: Четничка архива /Ча/, к.269, ф.1, бр. 38).

је Недића на једном састанку изабрало 300 представника српске националне елите (најугледнијих грађана Београда), што не одговара историјској истини.¹⁴ За разлику од Кракова, Слијепчевић није „обогатио“ своје дело имагинарним дијалозима по угледу на историјска дела античке Грчке, али се и код њега уочавају нетачни подаци и одређена идеолошка тумачења. Потпуно различиту верзију Недићеве одлуке да се прихвати сарадње са Немцима даје Петар Мартиновић Бајица, бивши мајор Српске државне страже, позивајући се на усмено сведочанство које му је дао лично Божидар Недић, најмлађи брат председника српске владе под окупацијом. Према њему, управо је Божидар Недић најзаслужнији за одлуку Милана Недића, јер га је наводно на коленима преклињао да се прихвати власти и спасава народ, иако је тобоже још тада био свестан да ће се цело ангажовање завршити фатално по њега.¹⁵ У свим делима која се баве Недићем, његовом владом или Србијом у Другом светском рату помињу се бројне депутације које су разговарале са њим (тада генералом југословенске војске који се налазио у добровољном кућном притвору), а и сам Недић дао је опсежан исказ о њима у истрази после рата. Социјалистичка историографија видела је у овим депутацијама „профашистичку буржоазију“, док су оне у делима насталим у емиграцији представљена тако да изгледа као да је цело српство молило Недића да образује владу и било једнодушно у схватању да само он може спасити српски народ потпуне пропасти.

4. Милан Недић, његова влада и њихова улога у другом светском рату кроз призму научне историографије

Ослобађање југословенске историографије од идеолошких стега био је дуг и мукотрпан процес који, у суштини, ни до данас није потпуно завршен. Међутим, као и у другим историографским споровима на српском етничком простору (довољно је присетити се само оног најдужег и најкруцијалнијег: спора између романтичарске и критичке (научне) историографске школе у другој половини 19. века), могуће је уочити и описати преломне тренутке и дела која су преокренула општи ток у посматрању прошлости. Када је реч о југословенској историографији и проучавању Другог светског рата значајне помаке донела су истраживања проф. др Јована Марјановића и проф. др Бранка Петрановића. Професор Марјановић је био међу првима (а свакако међу првим водећим интелектуалцима-комунистима у земљи) који су признали антифашистички карактер четничког покрета (Југословенске војске у Отаџбини), чиме је започет процес објективнијег и идеолошки неострашћеног проучавања ратне

¹⁴ Slijepčević, Đoko. 1970. *Jugoslavija uoči i za vreme Drugog svetskog rata*. Minhen: Iskra, str. 298–299; 302–307.

¹⁵ Мартиновић-Бајица, Петар. 2003. *Милан Недић*. Београд: Никола Пашић, стр. 147–149.

прошлости.¹⁶ Пуну победу научних критеријума над политичким притисцима у посматрању Другог светског рата на простору Србије представљала је већ поменута синтеза проф. др Бранка Петрановића: *Србија у Другом светском рату 1939–1945*, у којој је дато до данас најпотпуније, најутемељеније и најнијансираније сагледавање изузетно сложених историјских догађаја и процеса везаних за ратну историју југословенског простора. Истраживања професора Петрановића објављена у овој књизи и данас су основно полазиште за разумевање и проучавање рата, устанка, улоге партизанског и четничког покрета, колаборационизма, ратних злочина и страдања. Она су у великој мери представљена и широј јавности у документарној серији Радио-телевизије Београд „Југославија у рату 1941–1945“, чији је уредник био Божидар Николић, а стручни консултант и главни сарадник професор Петрановић.

Професор Бранко Петрановић трудио се да сагледа улогу и положај Милана Недића из великог броја углова. Он је сасвим правилно оценио да је Недић био дубоко уверен у ратни тријумф Немачке, као и да „немачком народу припада будућност“, али да „није био човек фашистичких схватања“.¹⁷ Премда је осуђивао колаборацију са окупатором и Недићеву мржњу према комунизму и народно-ослободилачком покрету, проф. Петрановић је указивао на „утицај егзистенцијалне стране српског питања“, те је истицао да се, и поред јасне пронемачке функције Недића у рату, „његова колаборација не може изједначавати са квислиншком позицијом других снага у Југославији које су је свесно смишљено остваривале, иако народ из којег су потицале није био угрожен“.¹⁸ Тиме је учињена преко потребна научна диференцијација Недића од Павелића, као и тзв. „Недићеве Србије“ од усташке НДХ.

Истраживања различитих сегмената рада владе Милана Недића у последњих двадесетак година донела су значајан напредак у обиму и квалитету сазнања везаних за историју српске колаборационистичке владе. Политички односи унутар владе који су били предмет писања и старије емигрантске историографије, додатно су истражени. Потврђено је раније становиште о постојању три (међусобно сукобљене) групе унутар владе: збораша, бивших сарадника Милана Стојадиновића и тзв. „недићеваца“ – министара и функционера које је довео сам председник владе и који су му били најлојалнији. Питање сукоба додатно је продубљено освртањем на изворе политичке моћи у окупираној Србији који су у великој мери потицали из личних веза са истакнутим чиновницима окупатора, идеолошке сродности са нацизмом и спремности да се узме учешће у антикомунистичкој акцији. Иако је на основу неколико изјава датих

¹⁶ Види: Marjanović, Jovan. 1963. *Ustanak i narodnooslobodilački pokret u Srbiji 1941*. Beograd: Institut društvenih nauka; Isti. 1979. *Draža Mihailović između Britanaca i Nemaca*, knj. 1. Zagreb: Globus; Beograd: Narodna knjiga, Prosveta; Група аутора. 1976. *Србија у рату и револуцију 1941–1945*. Београд: Српска књижевна задруга, Институт за историју радничког покрета, стр. 77.

¹⁷ Petranović, Branko. 1992. *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 224–225.

¹⁸ Isto, 227.

у послератним истрагама јасно да је сам Недић настојао да води главну реч у својој влади и контролише рад свих њених ресора,¹⁹ приметно је да су постојале личности које су му успешно пркосиле у томе, ослањајући се, пре свега, на подршку окупатора стечену по личној основи. Међу овим лицима предњачили су Драги Јовановић, управник Београда и шеф српске тајне службе, и Танасије Таса Динић, министар унутрашњих дела и потом министар народног здравља и социјалне политике који су, иако су се налазили у међусобном сукобу, у више наврата покушали да се препоруче окупатору за Недићевог наследника и да делимично угрозе његову позицију. У неколицини радова детаљно је разматран однос окупатора према домаћим сарадницима. Сумарно посматрано, закључак ових радова је да се, полазећи од крајње неповољне позиције Србије у систему окупираних и сателитских држава, окупатор односио према српским сарадницима оштро и са великим степеном неповерења, што је резултирало фактичком лишеношћу домаће управе било каквих озбиљнијих политичких ингеренција и потпуном зависношћу од односа са појединцима унутар окупационог система.²⁰ Потчињеност окупатору посебно се добро уочава у привреди окупиране Србије: као што су нова истраживања утврдила, интереси окупатора увек су ишли испред жеља српске владе или потреба становништва.²¹ Чак и када је народ масовно гладовао, окупатор је узимао (и чак повећевао) контрибуције у храни, док је одвођење српских радника на принудни и добровољни рад спроводжено „у складу са указаном потребом“ и без икаквог освртања на последице које су остајале у аграрној земљи без довољно радне снаге.²²

Однос владе Милана Недића према покретима отпора у Србији привлачи пажњу истраживача већ деценијама. На основу старије литературе, историјских извора и нових истраживања може се са сигурношћу закључити да је однос према партизанском покрету (НОП) био прожет идеолошком острашћеношћу и дубоким личним презиром. Недић и његова влада немилосрдно су прогонили комунисте и њихове симпатизере, и на том послу остваривали пуну сарадњу са окупатором. Међутим, неопходно је истаћи да су та осећања била обострана: знатно више него сам окупатор, на мети удара акција комунистичких илегалца налазили су се истакнутији представници колаборационистичког режима.²³ Однос са четничким покретом (ЈВУО) и његовим вођом генералом Михаиловићем био је знатно сложеније природе и оптерећен прошлошћу. До пуне са-

¹⁹ У том смислу илустративан је исказ Велибора Јонића, Недићевог министра просвете, дат новим властима у току послератне истраге (ВА, Ча, к. 269, ф. 3, бр. 17).

²⁰ Однос окупатора према српским колаборационистима сажето је и ефектно приказан у: Шкодрић, Љубинка. 2010. Однос немачког окупатора према домаћим сарадницима у Србији 1941–1944. У А. Животић (ур) *Ослобођење Београда 1944. године*. Београд: ИНИС, стр. 82–94.

²¹ Алексић, Драган. 2002. *Привреда Србије у Другом светском рату*. Београд: ИНИС.

²² Janjetović, Zoran. 2012. „U skladu sa nastalom potrebom“...*prinudni rad u okupiranoj Srbiji 1941–1944*. Београд: INIS.

²³ Више о томе у: Ристановић, Раде. 2013. *Акције комунистичких илегалца у Београду 1941–1942*. Београд: Филип Вишњић.

радње која би подразумевала неку врсту и војног и политичког савеза никада није дошло, по свој прилици, услед личног конфликта који је постојао између Недића и Михаиловића, као и жеље четничког вође да сачува међународни антифашистички углед свог покрета. На војном плану односи су се мењали од отвореног рата, преко тактичког савеза (оличеног у „легализацији“ већине четничких снага на простору Србије током 1942. и у првој половини 1943. године), до најаве пуног савеза пред ослобођење који ипак није био реализован.²⁴ Од оба покрета отпора Недић је био означен за издајника, док му је влада Краљевине Југославије у Лондону одузела чин генерала у децембру 1941. године.

Пропаганда Недићеве владе била је тема већег броја објављених научних расправа:²⁵ утврђено је да је она имала снажан националистички, антикомунистички и антисемитски тон, али и да се налазила под контролом окупатора. Велику улогу у организацији пропаганде имали су истакнути екстремни десничари из међуратног периода: Ђорђе Перић и Велибор Јонић, док је већ помињани Недићев сестрић Станислав Краков означен као потенцијални аутор и редактор бројних текстова које је потписао председник српске колаборационистичке владе.²⁶ Значајно су унапређена сазнања везана за оружане снаге владе Милана Недића: Српску државну стражу, Жандармерију и Љотићеве добровољце, захваљујући делимично и недавно декласификованој грађи Безбедносно-информативне агенције. Захваљујући овим архивским документима потврђена је улога зборашког идеолога Милосава Васиљевића у организацији добровољачких одреда, док је истовремено доказано да Михајло Олћан није имао скоро никакву улогу у тој делатности, супротно раније опште прихваћеном становишту. Грађа из фонда БИА Архива Србије указала је и на постојање специјалног обавештајног одељења покрета „Збор“, који је деловао и при добровољачким снагама, као и о исцрпности идеолошке припреме добровољаца за борбу против партизана и четника.²⁷

Посебно велики истраживачки помаци учињени су у домену познавања националне и културне политике Недићеве владе. И у радовима старије југословен-

²⁴ Borković, Milan. 1979. *Kontrarevolucija u Srbiji: Kvislinška uprava 1941–1944*. Књ. 2. Beograd: Sloboda, str. 375; Димитријевић, Бојан Б. 2009. *Војска Недићеве Србије: оружане снаге српске владе 1941–1945*. Београд: ИСИ.

²⁵ Ристовић, Милан. 2006. Изопачени град у идеологији српских колаборациониста 1941–1945. *Нова српска политичка мисао*. vol. IX, no. 1–4, стр. 67–79; Петровић, Ненад. 2006. Град-Европа-демократија: три јахача апокалипсе. *Нова српска политичка мисао*. vol. IX, no. 1–4, стр. 45–66; Ристовић, Милан. 2009. Положај жена у идеолошко-пропагандном речнику колаборационистичког режима у Србији у Другом светском рату. *Токони историје*. бр. 3/2009, стр. 20–32.

²⁶ Ristović, Milan. 2010. Pokušaj konstrisanja „nove tradicije“ i „nacionalni mit“: Milan Nedić i „vlada nacionalnog spasa“ 1941–1944. godine. U D. Gavrilović (ur) *Nacije, države i dijaspora na prostoru bivše Jugoslavije*, Sremska Kamenica: Fakultet za evropske političko-pravne studije, str. 70.

²⁷ Најзначајнија документа која се односе на зборашке добровољачке одреде, организацију и структуру овог политичког покрета, као и његову обавештајну делатност чувају се у једном великом предмету у фонду Безбедносно-информативне агенције (Архив Србије, фонд: БИА, II-69).

ске историографије било је истицано да се Недић окретао Србији и оживљавању патријархално-конзервативних националних традиција насупротив свакој врсти интернационализма, што је обично поједностављено тумачено као „фашизација Србије“. Нова истраживања потврдила су да је природа културне и националне политике српске колаборационистичке владе била изразито антијугословенска и антиинтернационалистичка уопште, што се јасно уочавало у просветној политици, уметничком стваралаштву и перцепцији српске историје.²⁸ Озбиљност са којом је Недићева влада, а посебно Министарство просвете и вера, приступала овим вредностима најбоље се увиђа на примеру детаљно разрађиваних друштвено-политичких пројеката какви су били Српски цивилни/културни план, Српска сељачка задружна држава и „Нови Србин“ – концепт интегралног васпитања у „националном духу“.²⁹ Насупрот ономе што се мислило у старијој, а делом и у новијој српској историографији, овим пројектима, чији је крајњи циљ био коренит преображај српског друштва, била је посвећена велика пажња у самом врху колаборационистичког режима. На њиховом развоју били су ангажовани лични Недићеве сарадници, као и читав Универзитет у Београду, док је политичка подршка долазила из самог председништва владе и са највиших места у министарству просвете и вера. У циљу друштвене трансформације и промене система вредности под идеолошки надзор колаборационистичке владе биле су стављене и неке од најугледнијих независних или аутономних установа у земљи: Универзитет у Београду, Народно позориште, Српска књижевна задруга и Задужбина Илије М. Коларца.³⁰ Ове институције српске науке и културе темељно су реорганизоване према мерилима нацистичког окупатора и ултраконзервативним, екстремно националистичким напорима Милана Недића, његовог министра просвете Велибора Јонића, идеологије покрета „Збор“ и других истакнутих колаборациониста.

Последњих двадесетак година истраживања, као и појава новооткривених историјских извора, омогућили су и потпуније и квалитетније сагледавања Милана Недића и његове владе, те њихов боравак на простору данашње Аустрије пре хапшења и изручења новим југословенским властима. Као посебно занимљив и по много чему необичан издвојио се један обиман мемоарски

²⁸ Више о томе у: Ђорђевић, Бојан. 2001. *Летопис културног живота у Србији под окупацијом 1941–1944*. Нови Сад: Матица српска-Београд: Институт за књижевност и уметност; Ђорђевић, Бојан. 2008. *Српска култура под окупацијом*. Београд: Службени гласник; Керкез, Слободан. 2004. *Друштво Србије у Другом светском рату 1941–1945*. Ниш: Центар за балканске студије; Керкез, Слободан. 2008. *Образовно-културне прилике у Недићевој Србији*. Ниш: Центар за балканске студије; Шкодрић, Љубинка. 2009. *Министарство просвете и вера у Србији 1941–1944*. Београд: Архив Србије и др.

²⁹ О друштвено-политичким пројектима владе Милана Недића: Stojanović, Aleksandar. 2013. *Planning a social Transformation: a Contribution to the Research of WWII Collaboration in Serbia, Токови историје*, 1/2013, стр. 135–152; Стојановић, Александар. 2012. *Српски цивилни/културни план Владе Милана Недића*. Београд: ИНИС.

³⁰ Више о раду неких од наведених установа током окупације у Другом светском рату у: Трговчевић, Љубинка. 1992. *Историја Српске књижевне задруге*. Београд: СКЗ; Мајданац, Боро. 2011. *Позориште у окупационој Србији*. Београд: Киз Алтера.

спис који је похрањен у фонду БИА Архива Србије.³¹ Овај спис, чији је аутор анониман и кога је веома тешко разоткрити будући да даје мало података о себи у самом тексту, доноси сликовите описе повлачења Недића из Београда и стања у коме се налазио колаборационистички врх у последњим данима своје власти. Посматрајући Недића из непосредне близине (аутор списка је вероватно био запослен при Председништву министарског савета) он указује на мање познате стране личности председника српске колаборационистичке владе: жељу за популарношћу и емотивно-психичку нестабилност. Са пуно критичких тонова описано је како се Недић за кратко време уживео у улогу великог вође и „оца нације“, иако је пре ступања на власт био скрхан болом због погибије сина јединца и унучета, те како је уживао у писмима подршке и клицању маса. На Недићеву депресију након повлачења из Србије указали су и поједини емигрантски историчари, преваходно др Ђоко Слијепчевић који му је био лични пратилац у тим данима, те Илија М. Павловић.³² Ни у Тирољу, где је у егзилу боравио дуже време, Недић се није одрицао политичких аспирација. Писао је, у више наврата, Херману Нојбахеру у циљу успостављања нове српско-немачке колаборације,³³ иако се Немачка тада недвосмислено налазила пред војним сломом. Штавише, Недић је ова писма потписивао као председник српске владе, иако је одлуком окупатора његова влада формално престала да постоји почетком октобра 1944. године и замењена је тзв. Српском канцеларијом. Његово држање током послератне истраге, на основу записника са саслушања, делује искрено и мирно. Недићева смрт наступила је након пада са трећег спрата зграде у којој је боравио током истражног поступка, у Змај Јовиној улици бр. 21 у Београду. Званично објашњење било је да се ради о самоубиству, што, узевши у обзир Недићеве депресивне епизоде не сме бити искључено. Међутим, смрт бившег председника српске колаборационистичке владе током истраге у којој се држао изнад очекивања, као и брзина са којом је сахрањен на и данас непознатом месту, подстицали су годинама различите теорије према којима је Недића заправо убила комунистичка власт.³⁴

³¹ Архив Србије, фонд: БИА, П-5, Мемоари Недићевог сарадника који се налази у Аустрији. Документ је сачуван на негативу већег формата и значајно је оштећен: недостаје око 20 страница, док су и неке од сачуваних тешко читљиве због стања у коме се документ налази. Извор је необичан због тога што потиче из пера неког ко је за време окупације очигледно дуже време боравио у непосредној близини Недића и чак се повлачио са њим из земље, али о председнику српске колаборационистичке владе говори са пуно критика и горчине. У одређеним питањима аутор овог списка заузима став који је ближи четничком покрету него колаборационистичкој управи.

³² Павловић, Илија М. 1994. *Милан Ђ. Недић и његово доба*, Књига I. Београд: Нова Искра, стр. 119–125.

³³ Део Недићеве преписке са Нојбахером објављен је у: Павловић, Илија М. 1994. *Милан Ђ. Недић и његово доба*, Књига I. Београд: Нова Искра, стр. 167–174.

³⁴ У емигрантској историографији потпуно је преовладало уверење да је Недић прво „убијен на свиреп начин“, а потом избачен кроз прозор, мада за то нису пружени никакви релевантни докази (уп: Павловић, Илија М. 1994. *Милан Ђ. Недић и његово доба*, Књига I. Београд: Нова Искра, стр. 125–126).

5. Милан Недић и његова влада у светлу компаративне анализе феномена колаборације у Другом светском рату на простору Европе

Историјска улога Милана Недића и његове владе у Другом светском рату не може бити у потпуности одређена и сагледана без компаративне перспективе и поређења са другим колаборационистичким владама у Европи 1939–1945. године. У југословенској и српској историографији овај приступ у проучавању колаборације готово да није ни примењиван, са изузетком неколико значајних расправа проф. др Милана Ристовића³⁵ и инструментализација компарацијом појединих емигрантских истраживача. Због ограничења која намећу природа и обим овог рада посветићемо пажњу само грчком и француском искуству, јер се она могу означити и као најилустративнија за српски случај.³⁶ За разлику од српских и грчких колаборационистичких влада режим маршала Петена био је легитиман и легалан: постављен је на предлог француског председника и верификован већином у народној скупштини. Српски и грчки колаборационисти нису имали такву врсту легитимитета: њих је на власт довео окупатор својом вољом и њему су били политички одговорни. Сличност грчког и српског искуства проистиче из сличних државно-правних традиција и менталитета становништва. Као и у Србији, и у Грчкој је прва колаборационистичка управа морала бити замењена да би се обуздале побуне у земљи. Генерал Ралис и Недић имају много тога сличног: били су изданци утицајних и угледних породица, тврди антикомунисти и националисти. И у Грчкој и у Србији комунисти су се истицали својом бескопромисношћу у борби са окупатором, али су постојали и значајни национални покрети отпора. У обе земље Немци су се сурово обрачунавали са „балканским бандитима“ и стрелили по кључу 100 за једног. Сличност француског и српског искуства испољава се и на пољу „националне револуције“: оба колаборационистичка режима тежила су да изврше коренит преображај друштва и створе нов систем вредности заснован на ултраконзервативним и националистичким назорима. Велику пажњу посвећивали су улози

³⁵ Ristović, Milan. 1998. Third Reich's „New Order“ Planning and Practice in the Balkans, 1941–1944. *Macedonia and Thrace 1941–1944. Occupation – Resistance – Liberation*. Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, pp. 33–49; Ristović, Milan. 2000. Treći Rajh i pravoslavne crkve na Balkanu u Drugom svetskom ratu. *Dijalog povjesničara – istoričara*, II, Zagreb: Friedrich Neumann, str. 551–568. Професор Ристовић такође је објавио већи број научних расправа посвећених Другом светском рату у Србији на немачком језику, у којима су садржани и компаративни осврти.

³⁶ Упоредна анализа француског, грчког и српског искуства колаборације у Другом светском рату детаљно је обрађена у: Стојановић, Александар. Бајагић, Душан. Р. 2014. Колаборација у окупираној Европи 1939–1945: компаративна анализа француског, грчког и српског искуства. У С. Божић (ур) *Историја и географија: зборник радова*, Београд: ИНИС, рад у штампи. За проучавање колаборације у Европи 1939–1945. године драгоцене су монографије: Mazower, Mark. 2009. *Hitler's Empire – Nazi rule in occupied Europe*. London: Penguin Books; Mazower, Mark. 1993. *Inside Hitler's Greece: The Experience of Occupation 1941–1944*. London – New Heaven: Yale University Press.

омладине у том процесу, а са највећим жаром прогонили су све елементе интернационализма из националне културе, просвете и политике. Компаративно посматрано, судбине европских колаборациониста биле су различите. Недић је изгубио живот током истраге, Петен је осуђен на доживотну казну, док су од три председника грчке колаборационистичке владе два осуђена на смрт (али им је пресуда преиначена на доживотну робију), док је један осуђен на доживотну казну затвора али је из њега пуштен већ 1951. године.

6. Закључак

Милан Недић и његова влада били су, и још су увек, извор бројних контроверзи у југословенској и српској историографији. Иако су многа питања везана за рад ове колаборационистичке владе још увек отворена и далеко од решења, значајни помаци у њеном проучавању учињени су у последњих двадесетак година. На основу релевантних новијих истраживања као и новооткривених историјских извора може се закључити да се Милан Недић прихватио образовања колаборационистичке владе у једном веома незахвалном и тешком тренутку за српски народ. Стављајући се на страну окупатора у устанку који је захватио Србију у лето и јесен 1941. године Недић је запечатио своју судбину код готово свих антифашистичких снага у земљи, владе у емиграцији и краља Петра II Карађорђевића. Када је устанак угушен у крви приступило се процесу националног преображаја српског друштва, а Недић је постао „отац нације“, што је била улога у којој је уживао и које није желео да се одрекне. Његов режим био је по својој природи тоталитаран, а таквој клими у земљи значајно је доприносило и опхођење окупатора. Помагањем немачке ратне индустрије и великим ратним контрибуцијама „купован“ је релативни мир у земљи и помагано очување српских живота. Примљен је и спасен велики број избеглица које су из НДХ, пред усташким злочинима, пребегли на територију окупиране Србије. Недић је пружао пропагандну подршку немачкој кампањи уништења Јевреја у Србији али су холокауст и њихово страдање организовале окупаторове обавештајне и војне службе.³⁷ Уз Пољску, Србија је била једина окупирана земља која није слала своје снаге да ратују за интерес Осовине на другим ратиштима. Недић је био убеђен у ратни тријумф Хитлерове Немачке и остао јој је лојалан и након што су га Немци разрешили било какве обавезе према њима. Изненадна смрт у току послератне истраге преселила га је у историју али његова историјска улога још увек није у потпуности одређена.

³⁷ Manošek, Valter. 2007. *Holokaust u Srbiji. Vojna okupaciona politika i uništavanje Jevreja 1941–1942*. Beograd: Službeni list SRJ.

Литература

- Алексић, Д. (2002). *Привреда Србије у Другом светском рату*. Београд: ИНИС.
- Ђелажас, М. С. (2004). *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918–1941*. Београд: ИНИС.
- Ђорђевић, М. (1979). *Kontrarevolucija u Srbiji: Kvislinška uprava 1941–1944*. Књ. 2. Београд: Слобода.
- Ђорђевић, М. (1985). *Milan Nedić*. Загреб: Центар за информације и publicitet.
- Davies, P. (2004). *Dangerous Liaisons: Collaboration and World War Two*. Routledge: 1st edition.
- Димитријевић, Б. Б. (2009). *Војска Недићеве Србије: оружане снаге српске владе 1941–1945*. Београд: ИСИ.
- Ђорђевић, Б. (2001). *Летопис културног живота у Србији под окупацијом 1941–1944*. Нови Сад: Матица српска-Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Ђорђевић, Б. (2008). *Српска култура под окупацијом*. Београд: Службени гласник.
- Ђорђевић, Б. А. (2006). *Завод у Смедеревској Паланци: острво спаса или робијашница*. Београд: Калиграф.
- Јанјетовић, З. (2012). „U skladu sa nastalom potrebom“... *prinudni rad u okupiranoj Srbiji 1941–1944*. Београд: ИНИС.
- Карапанџић, Б. М. (1958). *Грађански рат у Србији 1941–1945*. Кливленд, Минхен.
- Карапанџић, Б. М. (2009). *Под знаком ипсилона: Тито-Мак Линов споразум о ликвидацији југословенске националне емиграције: Münster Lager “Y”, Немачка*. Београд: Хришћанска мисао.
- Карапанџић, Б. (ур.) (1981). *Српски добровољци 1941–1981*. Кливленд: ауторско издање.
- Керкез, С. (2004). *Друштво Србије у Другом светском рату 1941–1945*. Ниш: Центар за балканске студије.
- Керкез, С. (2008). *Образовно-културне прилике у Недићевој Србији*. Ниш: Центар за балканске студије.
- Kostić, V. N. (1949). *Za istoriju naših dana: odlomci iz zapisa za vreme okupacije*. Lille: Jean Lausier.
- Костић, Б. Н. (2009). *Истина о Милану Недићу*. Београд: Нова Искра.
- Краков, С. (2008). *Генерал Милан Недић. Књига прва: На оштрици ножа*. Београд: Никола Пашић.
- Magazinović, H. (2009). *Kroz jedno tužno stoljeće: sjećanja*. Valjevo: Društvo Hilandar.
- Mazower, M. (1993). *Inside Hitler's Greece: The Experience of Occupation 1941–1944*. London – New Heaven: Yale University Press.
- Mazower, M. (2009). *Hitler's Empire – Nazi rule in occupied Europe*. London: Penguin Books.
- Мајданац, Б. (2011). *Позориште у окупираној Србији*. Београд: Киз Алтера.
- Мапошек, В. (2007). *Holokaust u Srbiji. Vojna okupaciona politika i uništavanje Jevreja 1941–1942*. Београд: Službeni list SRJ.

- Marjanović, J. (1979). *Draž a Mihailović između Britanaca i Nemaca*, knj. 1. Zagreb: Globus; Beograd: Narodna knjiga, Prosveta.
- Marjanović, J. (1963). *Ustanak i narodnooslobodilački pokret u Srbiji 1941*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Мартиновић-Бајица, П. (2003). *Милан Недић*. Београд: Никола Пашић.
- Павловић, И. М. (1994). *Милан Ђ. Недић и његово доба*, Књига I. Београд: Нова Искра.
- Petranović, B. (1992). *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar.
- Pivac, M. (2002). *Koraci u noći*. Bez mesta izdavanja-autorsko izdanje.
- Пропадовић М. (2012). *Д. В. Љотић, Збор и Комунистичка партија Југославије 1935–1945: прилози за истину о ЈНП Збор*. Београд: Нова Искра.
- Ристановић, Р. (2013). *Акције комунистичких илегалца у Београду 1941–1942*. Београд: Филип Вишњић.
- Slijerčević, Đ. (1970). *Jugoslavija uoči i za vreme Drugog svetskog rata*. Minhen: Iskra.
- Стојановић, А. (2012). *Српски цивилни/културни план Владе Милана Недића*. Београд: ИНИС.
- Terzić, V. (1982). *Slom kraljevine Jugoslavije 1941: uzroci i posledice poraza*. Beograd: Narodna knjiga.
- Трговчевић, Љ. (1992). *Историја Српске књижевне задруге*. Београд: СКЗ.
- Шкодрић, Љ. (2009). *Министарство просвете и вера у Србију 1941–1944*. Београд: Архив Србије.
- Недић, М. (1991). *Милан Ђ. Недић: живот, говори, саслушања* (приредили Анђелка Џвијић и Миленко Васовић). Београд: ауторско издање.
- Недић, М. (1991). *Ратни говори генерала Недића српском народу* (приредио Мирослав Костић). Београд: Графопублик.
- Broz, J. T. (1949). *Politički izveštaj СК КПЈ. V. kongres Kомунистичке партије Југославије 21–28. jula 1948: stenografske bilješke*. Beograd: Kultura, 9–112.
- Група аутора. (1976). *Србија у рату и револуцији 1941–1945*. Београд: Српска књижевна задруга, Институт за историју радничког покрета.
- Ristović, M. (2010). *Pokušaj konstruisanja „nove tradicije“ i „nacionalni mit“: Milan Nedić i „vlada nacionalnog spasa“ 1941–1944. godine*. U: D. Gavrilović (ur) *Nacije, države i dijaspora na prostoru bivše Jugoslavije*, Sremska Kamenica: Fakultet za evropske političko-pravne studije.
- Ristović, M. (1998). *Third Reich's „New Order“ Planning and Practice in the Balkans, 1941–1944. Macedonia and Thrace 1941–1944. Occupation – Resistance – Liberation*. Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, 33–49.
- Ristović, M. (2000). *Treći Rajh i pravoslavne crkve na Balkanu u Drugom svetskom ratu. Dijalog povjesničara – istoričara*, II, Zagreb: Friedrich Neumann, 551–568.
- Стојановић, А., Бајагић, Д. Р. (2014). *Колаборација у окупираној Европи 1939–1945: компаративна анализа француског, грчког и српског искуства*. У С. Божић (ур) *Историја и географија: зборник радова*. Београд: ИНИС, рад у штампи.

- Шкодрић, Ј. (2010). Однос немачког окупатора према домаћим сарадницима у Србији 1941–1944. У А. Животић (ур) *Ослобођење Београда 1944. године*. Београд: ИНИС, 82–94.
- Aleksić, D. (2010). Izdajnici ili rodoljubi. *Istorija 20. veka*, br. 2/2010, 163–174.
- Милићевић, Н. (2013). Опасне везе у Европи под нацистичком окупацијом или разматрања о колаборацији у Другом светском рату. *Токови историје*. бр. 1/2013, 309–321.
- Петровић, Н. (2006). Град-Европа-демократија: три јахача апокалипсе. *Нова српска политичка мисао*. vol. IX, no. 1–4, 45–66.
- Ристовић, М. (2006). Изопачени град у идеологији српских колаборациониста 1941–1945. *Нова српска политичка мисао*. vol. IX, no. 1–4, 67–79.
- Ристовић, М. (2009). Положај жена у идеолошко-пропагандном речнику колаборационистичког режима у Србији у Другом светском рату. *Токови историје*. бр. 3/2009, 20–32.
- Stojanović, A. (2013). Planning a social Transformation: a Contribution to the Research of WWII Collaboration in Serbia. *Токови историје*, 1/2013, 135–152.

Aleksandar D. Stojanović, Dušan R. Bajagić

MILAN NEDIĆ AND HIS ROLE IN WWII IN THE LIGHT OF SERBIAN HISTORIOGRAPHY AND NEW HISTORICAL SOURCES

Summary: Milan Nedić and his government were, and in many ways still are, generators of great historical controversies. During the past 20 years important breakthroughs have been made in research of this collaborationist government, although many questions are still left unanswered. Based on newly published research and recently discovered historical sources it can be concluded that Milan Nedić decided to take a role in new government in a very complex and difficult moment for Serbian people. Allying himself with the occupiers during the Uprising in Serbia (summer-autumn 1941) he sealed his faith with almost all anti-fascist forces in the country, the Royal Government in exile and the King Peter II. When Uprising was crushed in blood a process of national transformation begun and Nedić became a „Father of the Nation“. Moreover, he enjoyed this role and was not eager to let it go. Nedić’s regime was a totalitarian one by its nature and the presence of Nazi occupier contributed in creation of totalitarian atmosphere. Relative peace in Serbia and salvation of Serbian lives was „bought“ by helping the German war industry. Nedić succeeded in receiving and taking care for vast number of Serbian refugees that came from Independent State of Croatia, fleeing before the genocide that took place there. In occupied Serbia Nazi forces organized large-scale Holocaust of Serbian Jews. Although Serbian collaborationist government took place in anti-Semitic propaganda all relevant studies showed that it had nothing to do with physical destruction of Jewish community, that was organized by Gestapo

and other parts of occupation government. Alongside Poland, Serbia was the only occupied country in WWII that didn't mobilize and send its troops to fight for Third Reich on world frontiers. Despite that, Nedić was deeply convinced in war triumph of Nazi Germany and had remained loyal to Germans even after they dissolved his government. His unexpected death during the post-war interrogation transferred Nedić to history. However, his historical role still has not been fully determined.